

«Князь-лицар»

Антін Лотоцький

Вже змалечку любив Святослав військо й воєнне життя. Забава в військо була для малого Святослава найкращою, найлюбішою забавою. Мав вибрану дружину з ровесників і з нею робив далекі походи ген поза Київ, у ліси, нібито, ворога: "печенігів" чи "хозарів" шукали, а то й на "греків" ішли. Бувало й так кілька разів, що княжич у лісі чи серед поля й заночував із "дружиною".

— Лицар буде з нього! — раділи нероз і князь Ігор і княгиня Ольга. І змалечку любив слухати оповідань про славних лицарів.

А як дійшов літ, то першим його старанням було зібрати якнайбільше війська та підготувати його якнайкраще. І дивно, що вже замолоду вмів добирати добрих старшин для свого війська. Такий хист мав уже з природи.

Вояк був душею і тілом! Хоч і князь був, зовсім не мав княжих примх. Не любий дорогих одягів, ні страв добірних. Коли йшов у похід, то не брав за собою ні возів з припасами, ні кітла. В поході ніколи не їв вареного м'яса, тільки нарізував собі тоненько чи воловини чи дичини, пік на вугіллі й так їв. Навіть намету не вживав ніколи, тільки клав під себе підклад (войлок), а під голову сідло. Життям своїм не відрізнявся від простих своїх дружинників, і тому вони любили його дуже.

Часто робив вправи з військом. А коли бачив, що військо доволі вправлене, вирушав у похід. Насамперед на кочові племена, що раз-по-раз непокоїли східні межі України.

Говорив:

— Коли забезпечу рідну землю перед нападами диких орд, тоді подбаю про поширення меж моєї держави.

П'ять літ отак воював князь Святослав із ордами й такого страху нагнав їм, що саме ймення Святослава викликало в них жах.

Аж тут цар Никифор Фока шле послів до Святослава. Хвалить у листі його хоробрість і лицарськість та просить у нього підмоги проти болгар, що не дають спокою грецькій державі.

І думає Святослав:

— Військо в мене вже готове, хоробре, прив'язане до мене. Хоч би в огонь піде за мною. Іду слави добувати!

І сказав грецьким послам:

— Скажіть вашому цареві, що йду на болгар!

І почав підготовляти все до походу.

Знов зашумів Дніпро-Словутиця під суднами русичів, запінили весла Дніпрову течію, понеслася голосна бойова пісня. Без пригод прибуло Святославове військо аж до Дніпрового гирла.

Тут закликав князь Святослав до себе молодого отрока, Яромира Гордятича і каже йому:

— Іди до болгар і скажи їм від мого імени: "Іду на вас, готуйтеся до оборони!"

Зачудувалися болгари, не звикли до того, щоб хто, починаючи з ними війну, повідомляв про це їх наперед.

— Щось у нього не всі дома! — говорив дехто з болгар. — Нема чого його боятися.

— Ой, ні! — замітив старий болгарин, Храбр. — Він небезпечніший, як ті, що тайкома нападають. Видно, що знає свою силу, коли так гордо виступає.

А князь Святослав уже на межах Болгарії. Хоробро боронилися болгарські полки, та не встоялися проти Святославових воїнів. Як лев бився і сам Святослав. Де найнебезпечніше, де найзавзятіший бій, там він уже був.

І відступають болгарські полки щораз глибше в край, а князь Святослав каже своїм воям:

— Ідемо на столицю їх, на Переяславець!

Найзавзятіший був бій під самим Переяславцем.

І здобули його Святославові вої, ніщо не могло їм опертися. Відчинили переяславчани ворота города князеві Святославові.

Сподобався Святославові город і земля болгарів і сказав він:

— Любо мені в Переяславці бути. Гарно тут побувати.

І вважав уже він Переяславець другою столицею великої держави своєї.

А тимчасом на східні межі України напала орда печенігів. Доки князь Святослав сидів у Києві, боялися печеніги переходити межі його держави, та коли провідали, що він пішов на болгарів, вдерлися на українські землі.

Думали собі:

— Князь Святослав із найкращим своїм військом поза своїми землями, можна буде безпечно грабувати Україну.

І справді годі було їм опертися, малі бо сили залишились дома.

Так зайшли печеніги аж під Київ.

Ольга з унуками своїми: Ярополком, Олегом та Володимиром замкнулася в Києві.

Печеніги оточили город великими силами. Була така сила силенна їх війська навколо города, що ніяк ні вийти з укріплень, ні вісті післати.

І почав людям дошкулювати і голод і брак води. А по другому боці Дніпра стояв воєвода Претич з невеликим відділом війська, та не міг дістатися на той бік, хоч і мав доволі суден.

Тоді обложені в городі стали раду радити. І одні казали:

— Не встоїмо, не видержимо, треба піддатися печенігам.

А другі казали:

— Ні, годі піддаватися, треба боронитися.

Аж каже старий Мирослав:

— Добре було б післати до Претича, щоб прийшов нам з допомогою, то може вдалось би печенігів прогнати. Також треба післати послів до Переяславця, до князя Святослава, щоб покинув болгарів і йшов рятувати рідну землю.

Всі згодилися на це і стали питати між людьми:

— Чи нема кого, що дістався б на другий бік, до воєводи Претича?

І сказав один хлопець:

— Я піду!

І втішилися кияни:

— Коли можеш, іди, рятуй нас!

— Піду! Я дам собі раду, бо розумію мову печенігів.

Узяв хлопець уздечку і пішов простісінько у ворожий табір. Ішов сміло проміж печенігів та завсіди питав їхньою мовою:

— Чи хто не бачив мого коня?

Печеніги думали, що він їхній, і не займали його. Так перейшов він аж до ріки. Тут роздягнувся, зійшов у Дніпро та став переходити його в брід, а далі плисти. Аж тепер здогадалися печеніги, що він не їхній, націлилися на нього й стріляли, одначе вже не могли нічого вдіяти йому.

Претичеві люди помітили його. Виїхали човном йому назустріч і привезли його до Претича.

А він каже Претичеві:

— Коли завтра рано не підступиш під город, то люди піддадуться печенігам.

На другий день удосвіта всіли Претичеві вої в човни, засурмили сильно в сурми й кликали людей із города. І вийшла Ольга з унуками та людьми до човнів.

Побачив це печенізький князь, під'їхав сам до Претича й питає:

— Хто це прийшов?

А Претич відповів йому:

— Тутешні люди.

Тоді спитав печенізький князь:

— А чи ти князь?

— Ні, — відповів Претич — я його дружинник і прийшов як передня сторожа, а за мною йде безліч війська.

Говорив він це, щоб застрашити печенігів. Тоді печенізький князь сказав до Претича:

— Будь мені другом!

А Претич:

— Хай буде так, згода!

І подали собі руки. Печенізький князь дав Претичеві коня, шаблю й стріли, а Претич дав йому панцер, щит і меч.

І печеніги відступили від Києва.

Кияни післали гінців до Святослава та переказали йому:

— Ти, княже, чужої землі шукаєш і бережеш, а своєї позбувся. Бо трохи не взяли печеніги нас і неньку твою та дітей. Коли не прийдеш і не оборониш нас, то таки візьмуть. Чи ж не жаль тобі батьківщини й неньки старої та дітей?

Як почув таке Святослав, зараз велів сідлати коней і погнався до Києва. Тут привітався з матір'ю і дітьми і жалував їх, що були в такій тривозі. І зараз таки вийшов до своєї дружини й гукнув:

— Ідемо на печенігів!

Військо з радісними окликами понеслося за печенігами. Догнали їх, відбили бранців і нагробоване добро та зо славою верталися в Київ.

Та не довго вже жила княгиня Ольга. Перед самою смертю покликала ще Святослава до себе й сказала, йому:

— Сину мій, я вмру і прошу тебе, виконай мою останню волю. Не ховай мене на поганському кладовищі, не справляй тризни на могилі моїй. Нехай поховає мене мій священник. Обіцяєш?

— Обіцяю — відповів Святослав сумно.

Коли княгиня Ольга померла, хотів дворецький і інші бояри справляти похорон давнім українським звичаєм.

Та князь Святослав сказав:

— Не можна. Княгиня Ольга, мати моя, була християнка, і похристиянськи поховують її. Така була остання воля моєї матері, а воля матері моєї свята для мене.

І поховав княгиню Ольгу християнський священник.

На похороні була сила силенна народу. Були всі християни були й погани. Священник Ольжин сказав проповідь до народу:

— Вона, княгиня Ольга — говорив він — це світова зірниця, що світить перед сходом сонця. Мов зоря перед світанком, сяла вона, мов місяць у ночі.

Довго говорив проповідник, величав покійну велику княгиню за її мудрість і побожність і взивав князя Святослава, щоб пішов слідами мудрої матері.

Всі, хто був на похороні, плакали ревними сльозами. Плакав і князь Святослав, і внуки її, і усі люди, а найбільше вже християни, бо добра була для них, як мати рідна.

Поховали її в церкві св. Іллі, першій християнській церкві в Києві.

Саме тоді прибули з Новгороду послы. Вони сказали князеві Святославу:

— Просять новгородці, щоб ти, великий княже, дав одного з своїх синів до Новгороду на князя, щоб сидів у Новгороді. А як не підете до нас, то найдемо собі іншого князя.

Каже князь Святослав:

— Коли хто з моїх синів схоче, нехай іде.

Та оперлися і Ярополк і Олег — не хотіли йти ніяк. І каже Добриня, дядько княжича Володимира:

— Просіть Володимира.

І сказали новгородці Святославі:

— Дай нам Володимира.

Святослав згодився, і Володимир поїхав з Добринею в Новгород.

Князь Святослав посадив Ярополка в Києві, Олега в Іскоростені, а сам став підготовлятися до нового походу на болгарів.

А в Болгарії тимчасом зайшли великі зміни. Грецький цісар Іван Цимісхій боявся, що, як Святослав поборе болгарів, схоче завоювати і Грецію, і погодився з болгарами та обіцяв їм допомогу проти Святослава.

В 971 р. по Хр. прийшов Святослав удруге під Переяславець. І виступили болгари до бою проти Святослава. Завзята була січа. Болгарів було більше, а й греки помагали їм. І стали вони перемагати Святославі війська.

Тоді Святослав сказав дружині своїй:

— Вже нам тут згинуть! Вдаримо хоробро, як мужі, браття й дружино!

І це коротке й палке слово князя, а за цим і приклад його власний, бо князь кинувся, як лев, на противника, так захопили дружину, так додали їй духу й завзяття, що вони мов буря, кинулися на ворога.

І не видержали болгарі напору Святославової дружини — подалися. Під вечір переміг Святослав болгарів і, як переможець, увійшов у Переяславець, узяв його приступом на списи.

— Тепер треба мені покарати віроломного грецького цісаря — сказав князь Святослав. — Я пішов йому з допомогою, на прохання його попередника, а він тепер проти мене виступає!

І післав своїм звичаєм послів до греків, щоб переказали їм: "Хочу на вас іти, взяти город ваш, як і цей. Будьте готові!"

Греки злякалися. Цар скликав раду: що діяти йому? Довго радила рада, а вкінці рішили, що треба, перше довідатися, які сили в Святослава. Тому треба вдавати перед Святославом, біцім то вони хочуть з ним миритися.

І переказали через послів Святославові:

— Нам не сила стати проти вас, та візьми данину для себе й для дружини своєї. І скажіть нам, скільки вас, щоб ми могли, дати данину по числу голів.

— Хитрі вони — каже князь Святослав — та не перехитрити їм мене. Вони підлещуються до нас, щоб довідатися, скільки нас, чи можуть вони проти нас устоятись, чи ні...

І каже грецьким послам:

— Я згідний миритися. Тільки хай ваш цісар дасть данину на двадцять тисяч.

А коли грецькі послы відійшли, сказав до своїх старшин:

— Додав я десять тисяч вояків, та цим не сказав неправди, бо мій дружинник варт щонайменше за двох грецьких вояків.

І стали греки підготовлятися до боротьби. Про данину й не думали. І незабаром мали добірного війська сто тисяч.

Довідався про це Святослав, та не злякався, пішов на греків. А греки хмарою виступили проти Святославової дружини. І бачить Святослав, що, маючи перед собою таку силу противника, стривожилася його дружина, жах обхопив її.

— Не видержимо! — почув він тривожні шепоти.

І тоді виступив він перед своїм військом, скинув шолом і промовив:

— Браття й дружино! Уже нам нікуди подінутися! Хочемо, чи не хочемо, мусимо ставити чола! І не посоромимо землі руської, а ляжемо кістьми! Мертві не матимемо сорому, а коли втечемо, то соромом покриємося. Тож не втікатимемо, лише станемо кріпко, а я піду попереду вас! Коли моя голова поляже, тоді думайте про себе!

І заложив шолома.

А військо в захопленні гукнуло голосно:

— Де твоя голова, княже, там і наші голови положимо!

— А князь підняв меча вгору:

— Тож за мною, браття і дружино! Наперед!

І рушило військо! Застугоніла земля під кінськими копитами і під ногами пішої дружини... Замаями в поході прапори й стяги, заграли сурми бойові.

Так буря не виє, так могутній вихор не б'є в праліс густий, як ударили Святославові вої на грецькі сотисячні війська. Почалася велика січа. Греки зразу держалися. Дзвеніли шаблі об шоломи та панцері, ломилися ратища, літали хмарами стріли... Мов хуртовина, пруть русичі наперед, а князь Святослав попереду них мечем, мов блискавкою сріблистою, вимахує.

І не видержали греки... подалися, а там і втікати стали. Передні ряди потиснули на задні, почалася метушня, переполох. І греки втекли з бойовища...

А Святославові вої гонять за ними. Кого наздогнали, не було йому пощади...

І кинулися русичі на городи, здобували їх і руйнували так, що вони потім цілі століття стояли пусті.

Затривожився грецький цар.

— Лихо! — думає — розлютили ми лева.

І скликав своїх бояр у палату та каже до них:

— Що нам діяти, бо ж не можемо стати проти нього?

І сказали йому бояри:

— Пішли йому дари! Випробуємо його, чи ласий він на золото й паволоки?

І післали князеві Святославові й золото й паволоки та мужа мудрого. Сказали йому: "Уважай на зір і на лице його та на розум його!"

Посли прийшли і поклонилися князеві та поклали перед ним золото й паволоки. А Святослав і не глянув на дари, сказав лише своїм отрокам, щоб сховали все...

Вернулися грецькі послы до царя та сказали:

— Ми прийшли до нього, дари дали, а він навіть не глянув на них, тільки наказав сховати.

І каже на це один із бояр:

— Випробуймо ще його! Пішли йому ще зброю. І післали меч та й іншу зброю.

Князь Святослав прийняв, почав хвалити й любитися та дякувати цареві.

Вернулися послы знову до царя та оповіли все, як було. Як почули це бояри, сказали:

— Лютий мусить бути він, коли не дбає про майно, а бере зброю. Пішли йому данину!

— І післав цар данину та переказав таке:

— Не йди на город, візьми данину, яку хочеш! Святослав згодився. Казав давати данину й на тих, що згинули.

— Рід його візьме — казав.

Забрав Святослав великі дари й повернувся в Переяславець із славою великою. А коли побачив, що стратив у завзятих боях багато дружинників, подумав:

— Треба мені вертатися в Київ і привести більше війська. А тимчасом мушу замиритися з царем.

І післав визначних мужів до царя.

Цар дуже зрадів цим.

І списали договір. Умови були багато коротші, як у договорах князів Олега й Ігоря, бо князь Святослав не любив довго розводитися. Вояк був, як до

війська промовляв коротко та різко, мов мечем рубав, так і писати велів коротко.

— Нехай буде коротко, та ясно — казав.

Цісар Іван Цимісхій дуже зрадив, коли дістав такий договір. І забажав побачитися зі Святославом. І виїхав, щоб побачитися з ним у його таки таборі. Їхав на пишному коні, в дорогому одязі й блискучій зброї, а біля нього численна дружина, теж пишно одягнена.

Святослав підплив до нього в човні й веслував сам.

І здивувався цар, що він нічим не різниться від простих дружинників своїх. Так само, як вони, зодягнений у білий одяг, тільки що чистіший. Голова в нього була виголена, тільки чуб залишився. У лівому його вусі був золотий ковток, а при боці золотий меч.

Підплив князь Святослав до царя, звітався і таки з човна почав з ним розмову. Цар не спускав з нього очей. Зацікавив його вигляд славного войовника, що не різнився від своїх вояків ні одягом, ні способом життя.

Святослав говорив, а з його синіх очей наче іскри сипалися.

Поговорили обидва володарі з собою, обдарували себе взаємно тодішнім звичаєм і розійшлися.

Коли довели мир вже до кінця, Святослав поплив дружиною до Дніпрових порогів.

Старий Свенельд радив князеві:

— Об'їдь, княже, на конях пороги, бо там печеніги стоять.

Та не послухав князь старого досвідченого воєводи. Пустився далі Дніпром на човнах.

А болгари заздальгідь післали гінців до печенігів:

— Це Святослав вертається в Київ. Забрав багато добра в греків і великий полон, а війська в нього мало.

Коли печеніги таке почули, зраділи. І зараз заступили пороги.

Святослав прийшов туди, та не можна було перейти порогів.

— Добре ти радив, Свенельде! — признав тепер Святослав. — Щож тепер нам діяти? — журився він. — Зима надходить, тепер степами годі пускатися. Нема іншої ради, треба зимувати.

І став зимувати в гирлах Дніпра в Білобережжі. Та тут нове лихо. Не стало в них поживи, настав голод. Тоді почали вбивати коней. А то й коні гинули, бо не було паші для них. То вже й тих коней, що гинули, добивали та їли. І кінське м'ясо так подорожчало було, що пів гривни платили за конячу голову. Та якось перезимували. Стали танути сніги, весна наступала.

Каже Святослав:

— Що ж, все одно, чи згинути тут, чи в бою. Нападемо на печенігів, а чей удасться нам пробитися.

— Де ти, княже, там і ми! — сказало військо та кинулося на печенігів.

А їх хмари, хмари! Попереду них Куря, князь печенізький.

Святослав, як побачив його, так просто на нього розігнався. Почався двобій! Князь Святослав бився завзято. Дзвеніли мечі, сипалися іскри. Аж тут упав кінь під князем Святославом. Куря використав хвилину й списом пробив князя.

А потім відтяв голову й велів череп з його голови окувати золотом та зробив собі чашу до пиття. А на чаші дав напис: "Чужого забажаєш, своє втрадиш".

Старий Свенельд прибув до Києва з невеселою вісткою про смерть Святослава Хороброго.

А княжив Святослав усього двадцять вісім літ.